

**Interaktionsforskning som metode
i erhvervsforskningen**

Lars Goldschmidt og Jens Kristian Elkjær
Center for Virksomhedsudvikling og Ledelse, CBS

Working Paper No. 101/2005
ISBN 87-91757-00-2

Interaktionsforskning som metode i erhvervsforskningen

Lars Goldschmidt og Jens Kristian Elkjær

Center for Virksomhedsudvikling og Ledelse, CBS

Erhvervsrettet forskning i ledelse foregår i vidt omfang i samarbejde med virksomheder, der selv arbejder med forskningens problemstillinger. Det betyder, at der forskes i et felt, der selv reflekterer over de problemstillinger, der undersøges, og som kan bidrage til videnproduktionen på mange andre måder end som ”rå data”. Forskerne kommer med mange forskellige relationer til feltet. Fra en rolle som ren observatør, over rollen som forskende konsulent til egentlig praktiker, der forsker i sit eget miljø. Derfor er det interessant som forsker indenfor dette område at se på metodiske tilgange, der nyttiggør feltets og forskerens egne indsigter i de problemstillinger, der søges belyst, og som direkte kan understøtte aktørernes egen håndtering af disse. Det er interessant ud fra en ”traditionel” universitetsbaseret forskningssynsvinkel, og det er interessant i den bredere diskussion af, hvordan virksomhederne styrker deres egen evne til ”forskningsbaseret” refleksion over egen praksis. Aktionsforskningens traditionen har sit udgangspunkt i forskernes samspil med et reflekterende felt og er derfor en vigtig metodisk inspirationskilde til den erhvervsorienterede forskning. Men aktionsforskningen er ikke konsolideret som én fælles forskningstradition. Der er derimod udviklet en række forskningsmetodiske tilgange såsom: Aktionsforskning, Action science, Sociologisk fantasi, Bruger/borger involvering i udviklingsprojekter, Dialogforskning, Reflective practice, Action learning, Appreciative inquiry, Communities of Inquiry in Communities of practice, Clinical inquiry (Baskerville 1996). Metoderne er udviklet i relation til det felt eller problemstilling, som forskergrupperne var engagerede i, og kun enkelte er tænkt ind i en erhvervsforskningssammenhæng. Denne mangfoldighed har ført til, at det enkelte erhvervsforskningssammenhæng i stort omfang har skullet definere sit eget ståsted for sin interaktion med feltet, opstille sine egne kriterier for etik, kvalitet og generaliserbarhed af resultater og så fremdeles.

Artiklen har til formål at bidrage til en referenceramme for disse overvejelser, der kan styrke metodeovervejelserne i egentlige erhvervsforskningssammenhæng og blandt praktikere, der ønsker at systematisere refleksionen over egen og virksomhedens praksis. Vi forsøger en indkredsning af, hvad vi ud den mangedeformede forskningstradition kan indkredse som en erhvervsforskningstilgang, som vi vil betegne som **interaktionsforskning (IAF)**. En forskningstilgang, som vi illustrerer med eksempler fra vores egen forskningspraksis.

Disponering

Artiklen indeholder først en kort definition af interaktionsforskning. Inden for denne definition udfoldes fem områder af projekt designet. Det er forskningens objekt og forskningsspørgsmål, feltets aktørers og forskernes relation til forskningsaktiviteterne, forskningsteori og -metoder samt de organisatoriske og juridiske rammer for projektet. Derefter følger fire eksempler på forskningsaktiviteter fra vores egen praksis med henblik på at illustrere forskellige forskningsdesign indenfor interaktionsforskningsrummet og nogle af de problemer og muligheder, der følger af den tætte personlige interaktion med forskningsfeltet og dets aktører. Afslutningsvis diskuteres hvilke forskningsproblemstillinger, som interaktionsforskning må forventes at være specielt egnet til at belyse.

Afgrænsning af interaktionsforskning

Formålet med at definere hvad der er interaktionsforskning, og dermed hvad som ikke er det, er at gøre det lettere at beskrive de særlige kendetegn ved et konkret projektdesign indenfor denne tradition. Med udgangspunkt i en referencemodel kan man lettere beskrive afvigelserne. Et konkret undersøgelsesdesign kan selvfølgelig med god grund indeholde metodiske elementer, der ligger indenfor denne definition af interaktionsforskning, og elementer der ikke gør det. Definitionen er inspireret af (Argyris 1985, Aagaard 1995, Baskerville 1996)

Interaktionsforskning er i vores forståelse en gren indenfor aktionsforskningsfamilien, der er kendetegnet ved at opfylde følgende kriterier:

- Studie af aktiviteter mens de foregår
- Forskningen foregår i reflektiv interaktion med feltets aktører
- Indeholder handlinger der har effekt i feltet
- Genererer viden, der sætter feltets aktører i stand til at agere
- Genererer viden, der har gyldighed for det videnskabelige samfund

Forskningen skal følge aktiviteterne, mens de finder sted. Det betyder, at der skal være etableret et forskningsdesign herunder en dataindsamlingsstrategi inden de aktiviteter, der skal studeres, finder sted, og der skal foregå dataindsamling simultant med aktiviteternes afvikling. Det adskiller hermed interaktionsforskningen fra studier af historiske forløb og fra fremtidsforskning.

Forskningen foregår i reflektiv interaktion med feltets aktører. Hermed har interaktionsforskningen også en ambition indbygget om en bred aktørkreds i forhold til det rejste forskningstema. Feltets aktører skal være vidende om, at forskningsprocessen foregår. Deres refleksioner over forskningens problemfelt skal nyttiggøres i forskningsprocessen. Observation eller overvågning af personer, der ikke er vidende om, at det finder sted, falder ikke indenfor interaktionsforskning. Både ledelsen og de medarbejdere, der er mere end perifert berørte, skal eksempelvis være vidende om forskningsaktiviteterne. Forskningsprocesserne skal stimulere feltets egne refleksioner over og forståelse af de processer, der studeres, og nyttiggøre disse overvejelser i konstruktionen af forskernes forståelse af feltet.

Forskningsfeltet - de studerede processer - skal indeholde aktiviteter, der skaber betydende ændringer i feltet. Aktiviteterne skal kunne have en karakter, der gør dem sammenlignelige med et eksperiment. Der skal kunne opstilles hypoteser om årsager og effekter, og det skal kunne afgøres, om hypoteserne kan be- eller afkræftes i det omfang, datagrundlaget tillader. Hermed bliver finalitet, causalitet og normativitet nøgleord for de forskningsmæssige metateoretiske rammer. Aktionerne behøver ikke være begrundet i forskningsprojektet som et egentligt forsøg. Det kan være processer i feltet, som identificeres som egnede som studieobjekter af felt og projekt i fællesskab. Det vil være det normale i de fleste erhvervsforskningsprojekter

Den viden, der skabes gennem forskningsprojektet, skal være relevant for feltets aktører i sammenhæng med deres lokale handlingsperspektiv. Formålet skal være, at feltets aktører skal kunne handle målrettet med større oplevet effekt i forhold til de problemstillinger, som de ser som de centrale i projektet. Denne betingelse må principielt gælde for alle, der er aktive i projektet, selvom nogle af deltagerne kan have en klarere handleadgang og handleinteresse. Eksempelvis må betingelsen gælde for både ledelse og medarbejdere i de organisationer, forskningen foregår i. Den del af aktionsforskningstraditionen, der er rettet ensidigt mod at gøre "arbejderne" stærkere i relation til at udøve indflydelse på deres arbejdsvilkår, vil i denne definition ikke være interaktionsforskning. Interaktionsforskning indenfor ledelse må, hvis den skal kunne være bemyndigende i relation til alle feltets aktører, være meget klar på hvilket sigte, der måtte være med hensyn til påvirkning af relationerne/magtforholdene mellem medarbejdere og ledelsen.

Interaktionsforskningen skal endelig skabe viden, der kan generaliseres til at have generel gyldighed udover det konkrete forløb, der studeres. Viden, der kan anvendes og udfordres af andre forskere og praktikere. Viden, der skal leve op til de kvalitetskriterier, som andre forskere indenfor samme eller tilstødende forskningstradition må stille for at kunne anvende den. Det vil sige viden der lever op til krav om objektivitet, generaliserbarhed, verificerbarhed og andre krav i tilstrækkeligt omfang til, at andre kan have interesse i at bruge den. Da det meste erhvervsforskning tager udgangspunkt i et begrænset antal dybt analyserede casesituationer, som forskeren er stærkt involveret i, er dette sidste krav vigtigt og ganske udfordrende at opfylde. På den ene side rummer størstedelen af den samfundsvidenskabelige forskningstradition en forståelse og anerkendelse af den multivariable interferens og dermed også en respekt eller ligefrem berøringsangst for generaliseringskravet, på den anden side vil egentlig statistisk databehandling kun sjældent kunne besvare de bagved liggende faktorer. Afgrænsning af hypotesernes dækningsfelt, multicase-anvendelse og triangulering er derfor væsentlige værktøjer.

Centrale dimensioner i beskrivelse af et interaktionsforskningsforløb

Vi interesserer os for interaktionsforskning i en erhvervsforskningssammenhæng. Det vil sige, at forskningsspørgsmålene knytter sig til offentlige og private virksomheders forretningsprocesser og gennemførelsen af samme. Processerne studeres, mens de foregår, og valget af processer og forskningsprocesdesign må afhænge af spørgsmål som: Hvilke spørgsmål der skal belyses? Hvilke resultater der ønskes i relation til feltet og det offentlige rum? Hvad er det muligt at få lov til i den organisation, der er tale om.?

Definitionen af interaktionsforskning udspænder et mangedimensionalt rum. Et rum, som den enkelte forskningsaktivitet må placeres i med udgangspunkt i for det første i almindelig god forskningsdesignpraksis, og for det andet nogle overvejelser, der knytter sig specielt til interaktionen mellem forskningens objekt, forskningsaktiviteterne, feltets aktører og forskeren. Det er disse interaktionsrelaterede spørgsmål, vi vil uddybe herunder. Det er:

- Forskningsprocessens interaktion med den studerede proces
- Feltets aktørers relation til forskningsprojektet
- Forskerens relation til feltet
- Metateori og empiriske metoder
- Organisatoriske og juridiske rammer

Forskningsprocessens interaktion med den studerede proces

Forskningsaktiviteterne kan have større eller mindre indflydelse på, hvordan de studerede processer forløber. Det kan spænde fra ren følgeforskning med minimal forstyrrelse af processerne, over studier af processer, der også af feltet er set som læreprocesser, til egentlige forskningsrelaterede forsøg.

Følgeforskning tager udgangspunkt i processer i feltet, som vurderes at være egnede til at belyse forskningsprojektets spørgsmål. Processerne lades i udgangspunktet uberørte. Det betyder, at det er afgørende, at der vælges processer, der i sig selv indeholder de forløb, interaktioner, årsagsvirknings muligheder, der skal til for at belyse forskningsspørgsmålene. Den indsigt, der opnås i forskningsprojektet hos den enkelte involverede aktør og i projektet som sådan, kan have en vis betydning for forløbet, men i forskningsprojektets design er der intet indgreb i feltets processer.

Pilot og læreprojekter er fra feltets side tænkt som videnproducerende processer, der skal producere viden til brug for feltets forretningsprocesser. Forskningsprojektet kan være tænkt som en mere eller mindre integreret del af videnopsamlingen og refleksionen i disse processer. Det vil ofte være muligt at påvirke procesdesignet med henblik på at øge læringspotentialet både i relation til den feltnære viden og den generaliserbare viden.

Forskningsrelaterede forsøg tilrettelægges som en del af forskningsprojektets design og med det formål at producere viden til projektet. Forskerne har indenfor de "faciliteter" og ressourcer feltet stiller, og de selv har til rådighed, mulighed for at tilrettelægge forsøgene, så de producerer viden bedst muligt i relation til projektet. Det er en udfordring i forbindelse med egentlige forsøg at fastholde den virkelighedsværdi, som feltstudiet har som sin egentlige begrundelse. Hvis virkeligheden bruges som laboratorium, er det et spørgsmål, om det stadig er virkelighed.

Feltets aktørers relation til forsknings processen

Aktørerne i feltet er alle dem, der indgår i de processer, der er i fokus i forskningsprojektet. De centrale aktører er dem, der ejer feltets processer, og som har væsentlig indflydelse på deres forløb. De perifere aktører er dem, der har en tilknytning til feltets processer, men kun i mindre omfang

påvirkes af eller har betydning for forskningsprojektet. De perifere aktører bør i relevant omfang være vidende om, at forskningsprojektet finder sted, men er i øvrigt ikke indtænkt i det følgende. De centrale aktørers interaktion med forskningsprojektet kan beskrives som et spænd af stadig dybere interaktion fra aktionsdeltagelse med viden om forskningsprojektet til egentlig deltagelse som medforsker.

Der vil som regel være tale om flere centrale aktører med forskellig interaktionsgrad relativt til forskningsprojektet.

De mindst integrerede aktører ved, at de er deltagere i et forskningsprojekt. De kender ideen med projektet, og de inddrages i de reflektive processer, der vedrører feltet, og som følger af projektets design. De har ikke en selvstændig rolle relativt til udvikling og fremdrift af projektet. De varetager deres normale funktioner i relation til de processer, der er i fokus i forskningsprojektet.

Den medtænkende deltager går skridtet videre i refleksionen over såvel processerne i feltet som over forskningsprojektets forløb og bidrager med disse overvejelser til projektet. De varetager stadig deres normale funktioner relativt til de studerede processer. Men deres dybere refleksion over, hvad der foregår, betyder, at den måde de varetager deres funktioner på kan påvirkes/inspireres af forskningsprojektet. De har adgang til en viden om feltet, som deres egne overvejelser kan være med til at bringe ind i forskningsprojektet.

Feltmedarbejderen har roller i relation til forskningsprojektet, der går udover deres normale funktioner i forhold til feltets processer. Det kan være som dataindsamler, som medplanlægger af processer og eksperimenter mm. Denne aktørgruppe vil som regel få en ændret funktion i relation til deres opgaver i feltet. Blandt andet på grund af de ressourcer, de skal have mulighed for at anvende på forskningsprocessen. Det betyder, at deres ændrede funktion er en del af den ”forstyrrelse”, som forskningsprojektet introducerer. De har som udgangspunkt en dyb personlig viden om feltet, som de kan medvirke til at bringe ind i projektet både som data og som bidrag til design af forskningsprocessen.

Medforskeren er deltager i forskningsprojektet. De bidrager til alle dele af forskningsprojektet, samtidig med at de har en praktisk funktion i feltet.

Dybere involvering af feltets deltagere giver potentielt adgang til stadig tættere feltindsigt af både diskursivt tilgængelig og ubevidst karakter. På den anden side kommer forskningsprojektet til at interagere med et stadig mindre "uberørt" felt. Feltet og dets processer vil være påvirket af forskningsprocessen. Det skal der tages højde for i validering og vurderingen af resultaterne.

Forskerens rolle i feltet

Forskeren er designer og ejer af forskningsprojektet. Forskeren omtales i ental, selvom det ligeså vel kan være et forskningsteam. Feltets egne aktører ejer feltet og dermed også fra deres perspektiv de projekter, der kan foregå i dette. De er i konsekvens af projekternes interaktive karakter med i designet af projektet. Men i forhold til forskningsprojektet er forskeren ejer og designer. Det, der kan variere, er forskerens rolle i relation til feltets aktiviteter. En skala, der i den ene ende har den neutrale observatør, flue på væggen og i den anden den reflekterende praktiker, der har ansvar for processer i feltet.

Den neutrale observatør indsamler data fra feltet med mindst mulig påvirkning af de aktiviteter, der finder sted, mens der observeres. Det er en klassisk forskningsposition, der i et felt med bevidste aktører kun lader sig realisere tilnærmelsesvist. Denne rolle kan ikke være den eneste forskerrolle i et interaktionsforskningsprojekt, idet den indebærer ikke-interaktion. Men den kan selvfølgelig være den rolle, forskeren har i forhold til dele af processerne i feltet.

Den reflekterende rådgiver eller proceskonsulent har en opgave som konsulent i forhold til feltets processer. Det kan være som en konkret konsulentopgave, eller en rolle der tildeles forskeren som en del af undersøgelsesdesignet. Rollen betyder, at de processer, der studeres, påvirkes af proceskonsulentens handlinger. Konsulentens rolle som dataindsamler betyder, at hun samtidig er opmærksom på dataindsamling om de forhold, som forskningsprojektet skal belyse. Konsulenten har en personlig viden om intentionerne med de forskellige procesindgreb, en viden der kan gøres til en del af projektets datagrundlag. Udfordringerne i denne rolle er ofte at finde balancen mellem de forpligtelser, der følger af at få processerne til at fungere, og at få indsamlet de data, der er relevante for projektet.

Den deltagende observatør deltager i den observerede proces og opnår derved en praktisk bevidst indsigt i processen, der kan drages ind i forskningsforløbet som supplement til de data, der kan opsamles ved observation. Der skal også for den deltagende observatør findes en balance mellem den energi, der bruges som deltager og som observatør. Den deltagende observatør bliver som regel deltager som følge af forskningsprojektet og har derved en baggrund og rolle, der er synligt afvigende fra de andre deltageres.

Praktiker forskeren er en person fra det udforskede felt, der går ind i rolle som forsker og dataindsamler, samtidig med at vedkommende udfører sine sædvanlige funktioner eller andre egentlige "normale" opgaver i feltet. Derved har praktiker forskeren en legitim adgang til de af feltets processer, som hun har en funktion i. Desuden har praktikerforskeren i sine egne erfaringer en mulig adgang til den bevidste og ubevidste viden, som man opbygger som aktør i feltet.

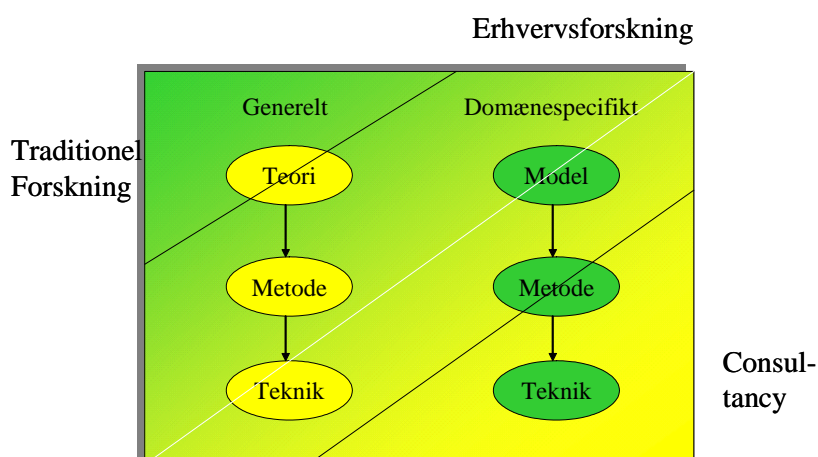
En hovedudfordring for den forskende aktør er subjektiviteten. Den forskende aktør er ifølge sagens natur subjekt og subjektiv i relation til de data, der genereres. Der skal derfor opstilles nogle metoder, der håndterer disse data, holder dem sammen med andre eller lignende, således at de kan bruges til at skabe viden med relevans udover aktørens egen horisont.

Linien fra neutral observatør til praktiker forsker indeholder en stadig dybere interaktion med feltet og dermed potentialet til en større oplevet indsigt men også risikoen for en stadig mere subjektivt præget indsigt.

Metateori og empirisk metode

Interaktionsforskningens karakter af realtids aktivitet, hvor der forskes, mens aktiviteterne foregår, og der lægges vægt på feltets egne refleksioner over forskningsspørgsmålene, sætter nogle betingelser for hvilke metateoretiske udgangspunkter, den egner sig til at understøtte, og hvilke dataindsamlingsmetoder, det er oplagt at anvende. Interaktionsforskning forudsætter et metateoretisk udgangspunkt, der tillægger aktøren forståelse af sig selv og de processer vedkommende indgår i betydning.

Ser vi på en generel struktur for teori-området kunne den vises således:

På det generelle teoriområde (metateorierne) vil fokus som nævnt naturligt være rettet mod teorier, der kan skabe generaliserbare, normative og causabilitetsbetingede udsagn i form af hypoteseopstilling og -afprøvning. Man kan derfor sige, at det naturvidenskabelige funktionalistiske, analytiske paradigme umiddelbart ligger IAF nærmest, omvendt er det for os klart, at såvel Morgans organisatoriske seks aforismer som Scott's kategorisering stort set alle kan indeholdes i en IAF-metateoretisk overbygning, så længe man respekterer kravet om generaliserbar læring og dermed statik og sandhed. Området er derfor metateoretisk meget bredt, valget er mere betinget af det forskningsmæssige værdisæt, der skal ligge til grund for projektet.

På det domænespecifikke (eller emnespecifikke) område er alle temaer i princippet IAF-relevante, afgrænsningen ligger i virkeligheden mere i de valgte generelle metoder og teknikker.

Interaktionsforskning lægger som metode op til, at den enkelte feltrelation er intens, ressourcekrævende og følger realtid. Det betyder, at antallet af cases som regel vil være lille, og muligheden for at følge forløbene over lang tid begrænsede. Begrænsninger, der selvfølgelig kan imødegås ved supplerende med andre metodiske tilgange.

Dataindsamlingen kan benytte alle de traditionelle empiriske metoder, men specielt knyttet til forskerens deltagelse i og interaktion med feltet er der nogle teknikker og hensyn, der er centrale:

- Observationer af sig selv og andre
- Refleksiv dialog og diskursivering
- Erindringsdata
- Gyldighed, triangulering og anden substantiering af resultaterne

Observationer er registreringer af begivenhederne i umiddelbar tilknytning til, at de har fundet sted, det vil sige, mens de foregår, eller hvor de stadig er i frisk erindring, hvor processen er levende endnu således, at den viden og kompetence forskeren har for at kunne være tilstedeværende i processerne stadig er aktiv på operationelt niveau. Observationerne kan vedrøre feltets øvrige aktører, men kan i lige så høj grad når det gælder forskere, der også har aktørstatus i feltet, vedrøre dem selv. Hvilke overvejelser de gør sig, interesser de varetager mm. Mængden af data i en konkret situation, der kan observeres, er så enorm, at det kræver en ganske stram strukturering at kunne fastholde et systematisk fokus på de relevante informationer.

Den refleksive dialog er en samtale om forskningsprojektets problemstillinger, hvor alle deltagerne i samtalen ved, hvad samtalen drejer sig om, og at den har til formål at være erkendelseskabende og ikke kun informationsudvekslende. Det er en samtaleform, der særligt faciliteres af interaktionsforskning, fordi feltets aktører er medvidende og refleksive omkring forskningsprojektet. Den giver mulighed for at udvide iagttagelsen af ”de andre” med nyttiggørelse af ”de andres” forståelse og analytiske kapacitet. Den refleksive dialog kan understøtte diskursiveringen af tavs viden. Hvor diskursivering betegner identifikationen af, hvilken tavs viden der er relevant for forskningsprojektet og sætter ord på denne viden så den går fra at være tavs viden til en viden, der kan tales om. Der er mange teknikker til diskursivering, men de må alle omfatte en samtidig udfoldelse af den tavse viden og en refleksion over, at det er det, der finder sted, således at det kan italesættes.

Erindringsdata frembringes som registreringer af begivenheder, nogen tid efter de har fundet sted. Den operationelle viden og data er ikke længere aktive. Erindringen er en bevidst proces, hvor der

arbejdes med at genkalde data om begivenhederne, som de fandt sted ud fra det perspektiv, der ønskes belyst med erindringen. Det klassiske interview arbejder som oftest med hovedvægt på den interviewedes erindringer, men også arbejdet med egne erindringer kan bidrage med data til belysning af feltet. Det giver mulighed for at udstrække forståelsen af feltets processer udover den tid, hvor man observerer dem.

Gyldighed, triangulering og substantiering

Den meget feltnære forskning, med et lille antal cases/tilfælde og den stærke involvering af forskerne giver udfordringer vedrørende subjektivitet og generaliserbarheden/gyldighedsområdet for forskningsresultaterne. Den erkendelse, der skabes, skal kunne vises som gyldig både i feltet og i videnskaben. Kriterierne for gyldighed på de to områder vil være forskellige. I feltet vil gyldigheden kunne dokumenteres ved resultaternes anvendelighed dels i det aktuelle projekt dels på længere sigt som læring for organisationen. I den videnskabelige verden er det de sædvanlige kriterier som: gentagelighed, verificerbarhed og generaliserbarhed, der tæller.

Det er nødvendigt at adressere eksplicit, hvordan disse problemstillinger håndteres i det enkelte forskningsprojekt. Mulighederne er mange, her skal kun nævnes to:

Substantiering af de opfattelser, der er dannet gennem interaktionen med feltet kan ske ved indsamling/ inddragelse af data fra andre kilder til at belyse de samme forløb, der er observationer eller erindringer fra. Det kan være om interview med andre aktører i processerne. Skriftlige kilder etc. Og **triangulering** med andre subjektiviteter, hvor personer med en anden og mindre relation til feltet og forskningsprojektet end forskernes benyttes til at vurdere den subjektive farvning, som forskeren giver sine analyser på grund af involveringen i feltet. Det kan være kolleger i forskningsverdenen, personer i tilsvarende virksomheder som den man forsker i etc.

Projektets organisering

Organisering af interaktionsforskningsprojekter indeholder de samme elementer som andre forskningstilgange, men der er nogle elementer omkring rollefordeling, procesadgang, fortrolighed, offentliggørelse og intellektuelle rettigheder, der bliver særligt vigtige at styre på grund af interaktionens art.

- Hvem er aktørerne, hvordan ledes projektet
- Hvilken indsats gør forskerne, og hvad ydes af feltets egne aktører.

- Roller og adgang mens processerne foregår og adgang til at gennemføre de reflekserive processer med aktørerne skal aftales.
- Finansiering
- Fortrolighed, rettigheder og offentliggørelse

Udover at det er spørgsmål, der er praktisk vigtige, så har de også en etisk dimension, fordi interaktionsforskning er en forskningsform, der i særlig grad forudsætter, at feltet åbner sig overfor forskeren. Det afføder, at der er behov for etiske spilleregler for:

- Hvad skal feltets deltagere vide og give accept af
- Hvilke begrænsninger skal forskeren acceptere i sit generelle forskningsperspektiv af hensyn til processerne og interesserne i feltet.
- Hvordan balancerer man feltets behov for fungerende løsninger samstemmende med forskerens ønske om dybde i datamateriale og løsningsforslag.
- Hvad må anvendes og publiceres bredt og i hvilken dybde

Da forskeren er meget tæt på processerne og feltets aktører, kan man ikke på forhånd bestemme, hvad forskerne må se eller ikke se af følsomme data og processer. Det er derfor meget vigtigt at have klare aftaler om, hvordan følsomme data og resultater håndteres. Aftaler, der på den ene side kan skabe tryghed i feltet men på den anden side ikke hindrer, at forskningens resultater kan stilles til rådighed for en bredere offentlighed.

Projekteksempler og erfaringer

Alt i alt udspænder disse faktorer et rum, som det enkelte interaktionsforskningsprojekt kan placere sig i og med dette udgangspunkt tage højde for de særlige udfordringer, der følger af placeringen. De følgende fire eksempler på interaktionsforsknings aktiviteter illustrerer positioner i dette rum. Eksemplerne er ikke eksemplariske i den forstand, at de viser særlig god praksis, men de giver forhåbentlig lidt kød på ovenstående skelet.

1. PhD projekt udført af praktiker forsker

I perioden 1987 til 1993 arbejdede Goldschmidt med et projekt vedrørende samspillet mellem staten og de private aktører i forbindelse med sikkerheden af aktiviteterne i udvinding af olie og gas i den danske del af Nordsøen. (Goldschmidt 1993). Han var fra 1986 ansat i Energistyrelsen som

sektionschef i Sikkerhedskontoret med ansvar for topsidesektionen (de dele af anlæggene, der ikke er strukturer og rørledninger). Ideen til projektet opstod i 1987 under et besøg på et offshore anlæg i den Mexicanske Golf. Der så vi, at det samspil, der var mellem staten og de private aktører, havde ført til helt andre, meget billigere men ikke dårligere resultater end samspillet mellem parterne i Nordsøområdet. Goldschmidt begyndte herfra at tage noter med henblik på at gennemføre et studie af dette samspil. I 1988 fik han et seniorstipendiat på CBS men opretholdt en deltidsansættelse i Energistyrelsen. Projektet blev formaliseret ved aftale med Energistyrelsen. Goldschmidt havde formelt en rolle som aktør i sin stilling i Energistyrelsen og en rolle som observatør og forsker med udgangspunkt i stillingen på CBS. Disse roller var kendt af de øvrige aktører i feltet. Der forelå en skriftlig aftale om fortrolighed mm med Energistyrelsen og en mundtlig tilsvarende med de øvrige hovedaktører Mærsk Olie og Gas og Det Norske Veritas.

Målet med aktiviteterne var på den ene side rettet mod feltet: At styrke Energistyrelsens brug af de muligheder, der lå i at benytte egenkontrol og tredjepartskontrol samt risikoanalyser i samspillet med de øvrige aktører, således at vi kunne hjemtage de gode erfaringer fra den Mexicanske golf på en måde, der kunne fungere i den faglige og politiske kontekst, der var omkring danske offshore aktiviteter. På den anden side var formålet at generere generaliserbar viden om denne type samspil. I første omgang formaliseret som en PhD afhandling.

Erfaringer og resultater blev formidlet til feltet i de interne diskussioner og i diverse interne oplæg og konferencebidrag om egenkontrol, risikoanalyse, retningslinier for ubemandede platforme. (Goldschmidt 1990) Arbejdet blev en del af baggrunden for, at det blev muligt at introducere en ny platformtype på det danske område, der gjorde det muligt at udnytte en række af de små danske forekomster rentabelt.

Erfaringer

Goldschmidts status som aktør i feltet gjorde, at han kunne få adgang til alle de processer, som man har adgang til som myndighed i et ellers meget lukket felt. Goldschmidt kunne forstå sproget og agere i det meget særlige miljø, der kendetegner offshoreområdet. Men hans status som embedsmand betød på den anden side, at de samtaler, Goldschmidt kunne indgå i, var koreograferede ud fra den rolle, han havde som embedsmand i feltet.

Goldschmidt havde indgået en stram – for stram - fortrolighedserklæring for at få adgang til feltet, hvilket gav problemer med at få lov til at offentliggøre resultaterne. Afhandlingen blev aldrig frigivet til offentliggørelse, men det blev dog accepteret næsten stiltiende, at Goldschmidtafhandlingen blev distribueret på nær et fortroligt bilag til alle, der ønskede at læse den. Artikler og andet på baggrund af afhandlingen har der ikke været problemer med at offentliggøre.

2. Undersøgende ledelse

Efter Goldschmidts arbejde med ovennævnte PhD. afhandling ønskede han at fortsætte den praksis som observerende og reflekterende aktør, som han havde udviklet under projektet. Det gav anledning til en observations- og refleksionspraksis, som efter vores opfattelse indgår i interaktionsforskning, med en forskerrolle som forskende aktør med et forskningsfokus, der i begyndelsen var ret diffust, men som er blevet klarere over perioden.

Observationspraksis

I de efterfølgende ansættelser i Mærsk Olie og Gas, Miljøstyrelsen, Dansk Industri, Arbejdsmarkedsstyrelsen og i Dansk Handel & Service har Goldschmidt nedskrevet observationsnotater, når der var begivenheder, der forekom mig centrale i relation til de hovedtemaer, der har ligget mere eller mindre eksplicit i hans bagehoved i alle årene. Ledelse af professionelle og legitimt interessepræget produktiv samtale. Det betyder, at når han har foretaget eller oplevet ledelseshandlinger, som han har opfattet som væsentlige, og når han har set interessevaretagelsesforløb af betydning, så har han foretaget registreringer. Observationsintensiteten har også været påvirket af, hvor meget overskud Goldschmidt har haft under forløbene. Som en del af denne dataopsamling og som et trianguleringspunkt udenfor ansættelsesstedet blev Goldschmidt i de første år jævnligt interviewet af en kollega fra CBS om de opsamlede erfaringer.

Som eksempler på forløb, hvor Goldschmidt har foretaget en tættere registrering, kan nævnes:

I Mærsk Olie og Gas: Håndtering af driftsproblemer på offshore produktionsanlæg og samspillet med Energistyrelsen herom.

I Miljøstyrelsen: Forarbejdet til, vedtagelse og implementering af Lov om Grønne Regnskaber.

I Dansk Industri: Overenskomstforhandlingerne i 1998 og 2000.

I Arbejdsmarkedsstyrelsen: Genopretning af edbssystemet AMANDA. Forberedelse og implementering af reformen Flere i Arbejde.

Refleksionspraksis

Det har været refleksive miljøer, hvor forståelsen af, hvad vi foretog os, var en del af den daglige samtale. Så for de andre deltagere var ønsket om at blive klogere for at ændre vores virkelighed en del af vores fælles forståelse. Generalisere vores fælles refleksioner, og at skrive om det. Det betyder, at det har været vidst i miljøerne, at Goldschmidt havde en forskningsmæssig interesse. Men det konkrete projekt har ikke være bevidst for deltagerne. Refleksionen har resulteret i en række artikler i samme periode. Artikler, der dels har omhandlet de respektive felters problemstillinger og dels ledelse og lobbyisme mere generelt. (Goldschmidt 2002, 2000, 1997, 1995)

Interaktionsforskningsperspektiver

Rollen som observerende og reflekterende praktiker har Goldschmidt oplevet som utroligt nyttig i sammenhæng med udførelsen af hans ledelses- og udviklingsopgaver. Goldschmidt har oplevet, at specielt refleksionsprocesserne sammen med mine medarbejdere og andre aktører i områderne har gjort håndtering af kriser og udvikling af vores ydelser og processer til et fællesanliggende. Goldschmidt mener, det er en praksis, som mange ledere og organisationer kan have glæde af.

Retrospektivt mener vi, at Goldschmidt især i sine første ansættelser burde have italesat aktiviteten og formålet hermed mere eksplicit, hvis den skulle have levet op til de etiske spilleregler, der bør ligge til grund for interaktionsforskning. Det ville have gavnet kvaliteten af de indsamlede data, hvis forskningsspørgsmålene havde været mere eksplicite og tankerne om et egentligt projektdesign havde foreligget som guide for, hvad Goldschmidt skulle observere og registrere.

3. Undersøgende rådgivning

Den følgende forløbsbeskrivelse af en mindre konsulentopgave er et eksempel på undersøgende rådgivning som en interaktionsforskningsproces.

Opgaven

En mindre dansk afdeling af en stor international virksomhed stod overfor at skulle implementere et brandingkoncept, der kom fra det internationale hovedkontor. Den danske organisation besluttede at ville anvende konsulentbistand til denne proces, som de samtidig ville benytte som en lejlighed til at

arbejde med deres interne samarbejds- og samtalekultur. Vi var to forskere, der indgik en aftale om at være konsulenter på denne proces under den forudsætning, at processen samtidig kunne være et forskningsforløb, der skabte resultater til et større projekt om ledelse af professionelle.

Målsætningen var fra feltets synsvinkel oversættelse og internalisering af det internationale brand, og udvikling af organisationens samtalekultur, mens problemstilling fra forskningssynsvinklen handlede om at studere mangfoldighedsledelse blandt professionelle ildsjæle med meget forskellige fagligheder og livsperspektiv.

Leverancen til virksomheden var fire samtaler med ledelsen, to medarbejderinterviews, et heldagsseminar, et halvdagsseminar, gennemgang af ”hjemmeopgaver”, diverse møder med ledergruppen og en afsluttende rapport.

Processen

Forløbet blev indledt med et interview med ledelsesgruppen og to interviews med repræsentanter for henholdsvis de akademiske og de ikke-akademiske medarbejdere. Som indledning til personinterviewene blev der orienteret om konsulentopgavens kommissorium og dens karakter som både konsulentopgave og forskningsaktivitet. Medarbejderne blev indbudt til at bidrage bredt til begge opgaver. I disse indledende interviews blev der afdækket en række problemstillinger for organisationen vedrørende, kommunikation, beslutningsevne, og samspil mellem forskellige faggrupper. Disse observationer blev formidlet til ledergruppen inden det første seminar og dannede udgangspunkt for seminarets drøftelser. På seminaret formulerede medarbejderne selv en række hjemmeopgaver, der skulle løses i perioden frem til det andet seminar, besvarelserne sendtes til forskerne og dannede grundlag for forberedelsen af det andet seminar og drøftelserne på dette. Forløbet afsluttedes med en rapport til ledelsen og et møde med en drøftelse af denne.

Dataindsamling

Set som dataindsamling på området ledelse af professionelle så gav det empiriske data på en række områder: Værdiforestillinger, samarbejds- og ledelsesudfordringer og legitime og illegitime argumentationsfigurer i en gruppe af engagerede professionelle og deres støttefunktioner. Data, der dels blev registreret som observationer fra interview og seminarernes drøftelser, og dels bestod af deltagerne besvarelser af hjemmeopgaver indenfor de samme temaer. Egentlig reflektiv samtale med ledelse af professionelle som tema fandt kun sted på møderne med ledelsesgruppen.

Interaktionsforskningsperspektiver

Konsulentforløbet er en forholdsvis lille opgave, der ikke i sig selv konstituerer et interaktionsforskningsprojekt. Men vi mener, det er et gyldigt eksempel på en aktivitet, der afvikles som en interaktionsforskningsaktivitet og som sådan kan bidrage til et interaktionsforskningsprojekt. En række af sådanne forløb kan konstituere en gyldig dataindsamlingsform, der eksempelvis kunne være relevant i konsulentvirksomheder, der vil bygge en forskningsdimension på deres rådgivningsaktiviteter. Det kan også være en relevant tilgang for forskere, der på denne måde kan skabe en relation til feltet, der både finansierer deres dataindsamling og netop gennem betalingen måske føler sig særligt forpligtet til at afsætte energi og andre ressourcer til processen.

4. Implementeringsforskning med eksterne forskere

Det følgende er et oplæg til et projekt, der p.t. er under etablering. Det beskriver et større interaktionsforskningsprojekt, der skal afdække og kvalificere implementeringsprocesser på energi- og energiforskningspolitikområdet. Det eksemplificerer et projekt design, hvor forskerne kommer udefra relativt til feltet og skal etablere en interaktionsrolle i feltet.

Projektet

Projektets formål er at give interessenterne i udformningen og implementering af den danske energipolitik og energiforskning indsigt i – og dermed mulighed for større indflydelse på – beslutningsprocesserne på dette område. Det sker ved - i samarbejde med 4 af de centrale aktørorganisationer på området - at udarbejde en kortlægning af hvilke aktører, interesser og processer, der indgår i implementeringen af den danske energipolitik og energiforskningspolitik, og på baggrund heraf at udvikle en model for, hvordan processerne kan tilrettelægges og afvikles således, at det for aktørerne og de øvrige berørte interessenter fremstår som legitimt interessepræget produktiv samtale.

Projektet følger et eller to konkrete implementeringsforløb indenfor det energipolitiske område og et eller to beslutningsforløb indenfor energiforskningen - programbeslutninger eller lignende. Forløbene følges, mens de foregår med udgangspunkt i de fire projektdeltageres deltagelse i forløbene. Der etableres reflektive samtaleforløb i alle aktørorganisationerne om processerne og forskningsresultaterne.

Teoretisk tilgang

Teoretisk anlægges en politologisk/politisk-filosofisk indgang suppleret med en forståelse af såvel energiforskningens som energipolitikens faglighed. Beslutningsnetværkene belyses med udgangspunkt i en Actor Network forklaringsramme eller tilsvarende. Beslutningsprocesserne belyses ud fra magtteori, spil- og beslutningsteori samt handlings- og fortolkningsteori i bred forstand.

Resultat

Projektets resultat er en større samlet målopfyldelse gennem øget transparens og handlekompetence på alle niveauer og hos alle interessenter i beslutningsprocesser vedrørende den danske energipolitik og energiforskning. Dette medfører at:

- Procesdeltagerne har øget forståelse af egne og andres positioner, ressourcer og handlerum
- Der er etableret en større teoretisk viden om disse processer, der kan understøtte, at der træffes beslutninger af højere teknisk kvalitet, der bedre udnytter de mulige synergier blandt aktørernes interesser og kompetencer. Samtidig med at konflikter og konfliktomkostninger på grund af forskellene i interessenternes interesser minimeres
- Beslutninger kan træffes på et bedre afklaret teknisk og politisk grundlag
- Beslutningerne kan opnå større, kvalitet
- Beslutningerne kan opnå større troværdighed, legitimitet og accept blandt aktørerne og i hele kredsen af berørte interessenter

Interaktionsforskningens styrker, svagheder og anvendelsesområde

Skal vi, på basis af vores principielle afgrænsning af interaktionsforskning som metode og de i erfaringer, vi har indhøstet, kort opsummere interaktionsforskningens styrker og svagheder med henblik på at afgrænse et anvendelsesområde, så udspringer såvel styrker som svagheder af den tætte tidstro interaktion med et medtænkende felt.

Styrker

Adgang til svært tilgængelige data

Tilstedeværelsen i feltet, mens der handles, giver mulighed for at indsamle data om, hvad aktørerne gør, hvad de siger, de gør, og hvad de tænker, om det de gør. Det giver adgang til at observere forhold, der ikke er diskursivt tilgængelige for aktørerne. Herunder anvendelsen af tavs viden, ikke erkendte teorier om verden etc.

Deltagelsen som observatør eller aktør giver anledning til selv at opbygge den tavse feltviden og i introspektionsprocesser gøre denne viden diskursivt tilgængelig.

Praktikkernes medejerskab til processerne kan skabe adgang til processer og indsigter, som udefra kommende ikke har mulighed for. Det kan give adgang til interventioner i processerne, der kan understøtte egentlig eksperimentel hypoteseafprøvning i mere eller mindre rendyrket form. Ved at forudsige udfaldet af bestemte processer. Ved at designe eksperimenter og så videre.

Samspil mellem forskere og refleksive praktikere

Projektgruppernes kombination af forskere og praktikere giver mulighed for at tænke sammen med feltet om, hvad der foregår, og hvad man kan lære af det. Viden føres tilbage til feltet, mens den skabes i dialog med feltet, hvilket giver et meget godt grundlag for, at den bliver anvendelig for feltets aktører. Det kan ofte være kilde til etablering af længerevarende relationer mellem den videninstitution, som forskerne kommer fra, og de involverede virksomheder.

Der sker resultatformidling under forskningsprocessen, hvilket er langt hurtigere end i mindre interagerende forskningsprocesser, hvor formidlingen forudsætter publikation af resultater, før de kan formidles.

Svagheder

Forstyrrelse af de observerede aktiviteter

Interaktionen med feltet betyder, at de processer, der forløber, vil være påvirkede af forskningsprocessen og derfor ikke kan observeres i upåvirket form.

Forstyrrelse af forskerens evne til at se

Tilsvarende vil forskeren gennem sin involvering med feltet ikke længere kunne være upåvirket neutral observatør. Forskeren kan blive så påvirket af sin rolle, sine erfaringer og anden tilknytning, at hun ikke længere kan få en analytisk distance til stoffet.

Ressourcetung forskningsform

Det er en ressourcekrævende forskningsform, hvilket begrænser bredden i det materiale, der kan indsamles. En begrænsning, der både vedrører antallet af processer, man kan studere, varigheden af processerne mm.

Timing

Som følge af interaktionsforskningens forudsætninger kræver det, at én eller flere virksomheder netop står overfor at skulle gennemføre projekter, der er egnede i dette regi. Det kan erfaringsmæssigt være et stort timingproblem at få forskningstema, virksomheder og forskerressourcer til at blive sammenfaldende.

Anvendelsesområde

Interaktionsforskningens anvendelsesområde må selvfølgelig tage udgangspunkt i styrkesiderne, hvilket betyder, at det kan være en relevant forskningstilgang når:

Verden udvikler sig hurtigt

Når verden bevæger sig hurtigt, og der er brug for forskningens erkendelser hurtigere, end den traditionelle forskning kan registrere og publicere den. Der foregår formidling, mens der forskes og på en måde, der ofte er mere reelt erkendelsesoverførende end andre formidlingsformer, hvorfor det også kan være en relevant forskningsform ud fra et rent formidlingsperspektiv.

Den relevante viden er tavs

Findes den relevante viden hos praktikerne, og vedrører forskningsspørgsmålene forhold, der ikke i udgangspunktet er diskursivt bevidste for feltets aktører, er interaktionsforskning en relevant tilgang.

Feltet i forvejen er refleksivt

I spørgsmål der vedrører felter, hvor aktørerne i forvejen har et højt refleksionsniveau, vil forskerne kunne have glæde af at spænde denne kapacitet for forskningsvognen både i det konkrete projekt og i et mere langvarigt samarbejde mellem virksomheden og videninstitutionen.

Virksomheden ønsker at øge sin reflekseive kapacitet

Virksomheder, der ønsker at blive bedre i stand til at udnytte både deres tavse viden og de innovationspotentialer, der ligger i medarbejdernes forskellighed, har brug for at italesætte/diskursivere både den faglige og kulturelle tavse viden og de adfærdsforventninger, der ligger til ledere og medarbejdere i organisationen.

Afrunding

Samlet er det vores vurdering, at der i aktionsforskningstraditionen generelt og i den specielle udformning, som er udviklet i denne artikel, ligger et stort potentiale i en praktisk refleksiv dimension og i en forskningsdimension.

Den praktiske vinkel relaterer sig til muligheden for at benytte interaktionsforskningens metoder til at systematisere virksomhedens egne innovations- og læreprocesser. Der er et stort behov for at styrke disse processer, og en vej til dette er at introducere metoder, der systematiserer processer som erfaringsopsamling, analyse, og som understøtter vurderingen af resultaternes gyldighed.

Det forskningsmæssige potentiale ligger i adgangen til svært tilgængelige data og til relationsskabelsen til et reflekterende felt. I samfundsvidenskaberne er det en stående diskussion, at megen ny viden skabes udenfor universiteterne. Interaktionsforskning er en måde at skabe adgang til felter, hvor denne videnproduktion finder sted, og i bedste fald bidrage til den.

På den anden side er der en række risici indbygget i interaktionsforskningens tætte interaktion med feltet, der kræver at blive håndteret eksplicit og omhyggeligt. Risici, der vedrører kvaliteten af den skabte erkendelse og ordentligheden af de relationer og processer, der skabes i forskningsprocesserne. Vi tror, at man ved at adressere og håndtere disse problemstillinger eksplicit, kan bedrive interaktionsforskning på en både fornøjelig og frugtbar måde.

Referencer

- Kurt Aagaard Nielsen og Peter Vogelius: Aktionsforskning. *Medarbejder indflydelse på forskning og udvikling i arbejdsmiljøet*. Arbejdsmiljøfondet 1996. København
- Action Research Handbook of. Sage Publications Ltd, London, 2001
- Argyris Chris, Robert Putnam, Diana McLain Smith. *Action Science*. A Science. Jossey-Bass Publishers. San Francisco. 1985.
- Baskerville Richard og Trevor Wood-Harper. *Taxonomy of action research methods*. HHK, København 1996
- Goldschmidt L. *Selvledelse i AMS*. Børsens ledelseshåndbog for offentlige ledere 2002.
- Goldschmidt L. *Primadonnaen fremtidens guld eller smerte i r....* .Ledelse i Danmark - Anklage og forsvar. Jurist- og Økonomforbundets forlag 2000.
- Goldschmidt L. *Oplæg til en produktorienteret miljøstrategi*. Miljøstyrelsen 1997

- Goldschmidt L. og Agnete Weis Bentzon. *Nye roller for private i reguleringen af farlig industriel virksomhed* Ret og privatisering Gad Jura 1995
- Goldschmidt L. *Magt, viden, interesser og sikkerhed*. Licentiatafhandling Handelshøjskolen i København 1993.
- Goldschmidt L. A. Hansen og J. Gross-Petersen *Guidelines for Satellite platforms, their support by risk analysis and practical applications*. Kongresindlæg London 1990.

Udgivne working papers:

Nr. 101 Lars Goldschmidt og Jens Kristian Elkjær-Larsen:	Interaktionsforskning som metode i erhvervsforskningen	August 2005 24 sider. Pris: kr. 75,00
---	---	---